

İNANCIYLA VAROLAN ÜMİDİYLE YAŞAYAN ŞAİR: MEHMET AKİF ERSOY

Doç. Dr. İbrahim TÜZER*

*“Ulvi gayelere müteveccih bulunan emeller
hicrana uğrasa da hüsrana uğramaz”*

Mehmet Akif Ersoy

Giriş

İnsanların dünya ile tanışmaları, ruhlarının etten ve kemikten mürekkep bir beden içerisine girerek yeryüzüyle münasebet kurmaları biyolojik doğumlarıyla başlar. Anne karnındaki gelişimini tamamlayan insan, dünyaya gözlerini açtığı anda “dünyaya da doğmuş” olur. Doğulan dünya o andan itibaren, doğanı çepeçevre sarıp şekillendirir ve sıradan biri olması için ona rahatını temin edecek hazır kalıplar sunmaya başlar. Kendisine sunulan konforu elden kaçırmama pahasına hazır kalıpların uzağına düşmemeye gayret eden insan, maddî kazanımların güdümünde devam eden hayatını en önemli “gerçeklik” olarak kabul eder ve bu gerçekliğin yitip gitmemesi için bir ömür harcar. Böylelikle biyolojik doğumla başlamış olan hayat yine biyolojik bir ölümle son bulmuş olur.

Diğer taraftan dünyada bulunuyor olduğunu fark eden ve hayattaki tüm eylemini bu *farkındalığın* aydınlığında gerçekleştiren insan için “doğum” da “ölüm” de farklı anlam alanlarına sahiptir. Örneğin doğum bu anlam alanında, Jean Paul Sartre’in kabul ettiği şekliyle, dünya içerisine “fırlatılma” hadisesi olarak karşılanmaz. Kierkegaard’ın, “*yaşamını boşuna harcama, günlerini öldürme, uyku içinde geçirme, uyan ve insan ol*”¹ ihtarının muhatabı olarak bu hayatın insanı, insan-ı kâmil olma fırsatının ancak yaşanılan dünya içerisinde elde edilebileceği bilinciyle hareket eder. Bundan dolayı “dünyaya doğmak” ile “dünya içerisine doğmak” arasında temelli farklar vardır. Bu fark, insanın içerisinde bulunduğu hayatı algılayış tarzına göre şekillenmekte; doğumdan ölüme geçen sürede peşinde olduğu anlam arayışına göre derinlik kazanmaktadır.

* Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Öğretim Üyesi.

www.ibrahimtuzer.com / ibrahimtuzer@yahoo.com

¹ Bedia Akarsu, **Çağdaş Felsefe**, İstanbul: İnkılap yayımları, 1994, s.193.

Dünyaya doğmak, yukarıda da ifadeye çalışıldığı gibi, tüm sistemleri önceden belirlenmiş, kodları ve davranış biçimleri değişmeyen bir düzene dâhil olmak demektir. Ortega Gasset böyle bir dünyanın sınırlarında kalarak hayatını ‘sürdüren’ insan için “*herkes*” tanımlanmasını yapmaktadır. Dünyaya doğan insan, *herkes* gibi olmaktan diğer bir ifadeyle, sıradanlaşarak tek tipleşmekten herhangi bir rahatsızlık duymamakta; kocaman bir *topluluk* haline gelmektedir. Topluluk ise, “*insani bir şeydir ama insansız insanlıktır, ruhsuz insanlık, tinsiz insanlık, insanlığından çıkmış insanlık.*”²

Dünya içerisinde yine biyolojik doğumla yer alan fakat hayatı duyarak, özümseyerek ve kendi varlık şartlarının ışığında yaşama amacı güden insan ise, Yunus Emre’nin diliyle söylersek “*her dem yeniden doğar*” ve tazelenme şansını yakalamış olur. Bu şans elde etmenin esası, bireyin varoluşuyla ilgi endişe duyması, hayatının anlamını sorgulamasıdır. Burada “Duyulmayan Anlam Çılgılığı” adlı kitabında “*insanın temel düşüncesinin anlam arayışı*” olduğunu belirten ve bu arayışı “*insan olmanın ayırt edici bir özelliği*”³ olarak işaret eden Victor Frankl’ı hatırlamak isabetli olacaktır. Nitekim insan, ontolojik/varlıkbilimsel güvenliğini hayatının merkezine yerleştirdiği “anlam” çevresinde oluşturmaktadır. Varoluşuyla ilgili anlam arayışını nesnel dünyasına taşıyıp güvenliğini “dar alan”da elde etmeye çalışan kişi, bu kazanımlar elden gittiğinde varlığıyla ilgili güvenliğini de yitirmiş sayılır.

Diğer taraftan hayatın anlamına dair ciddi sorgulamalar içerisine giren, bu doğrultuda kendiyi hesaplaşmaktan çekinmeyen birey, ontolojik güvenliğini de daha üst bir seviyeden elde etmiş olacaktır. İşte bunu başarabilen insan için, yukarıda işaret ettiğimiz biyolojik doğumun dışında hayatın her safhasında gerçekleşebilecek bir doğum söz konusudur. Carl Gustav Jung’un “*yeniden doğuş*” olarak tabir ettiği bu dönüşümde kişi, zedelenmişliklerini ve karanlıkta kalan yanlarını aydınlatmak için sürekli bilinçli olma/ayık olma halini elde bulundurur ve maddî kazanımların ötesinde asıl zenginliğini elde ederek “ruhunu, nesnesinin büyüklüğünü taşıyabilecek oranda genişletir.”⁴

Dünya içerisine bir kez doğduktan sonra ruhunu alabildiğine geniş tutup her gün ‘yeniden doğuş’lara yönelen; insanlara gömülü oldukları karanlıklardan aydınlığa çıkmaları için yeni

² Ortega Y Gasset, **İnsan ve Herkes**, İstanbul: Metis Yayınları, 1999, s.174.

³ Victor E. Frankl, **Duyulmayan Anlam Çılgılığı**, Ankara: Öteki Yayınları, 1999, s.24-25.

⁴ Carl Gustav Jung, **Dört Arketip**, İstanbul: Metis Yayınları, 2003, s.53.

yeni davetiyeler gönderen sanatkârlar, *'farkındalık eşiği'*ni atlayabilmiş olan insanlardır. Martin Heidegger'in "*ontolojik farklılık*" adını verdiği varolmayı unutmama/*"otantik olmama"* düzeyinden, varolmayı düşünme/*"otantik olma"*⁵ durumuna gelmiş olan bu insanlar, dünyada bulunuyor olma fırsatını akılda tutarak kendilik vasfını elden kaçırmamaya çalışırlar. Meydana getirmiş oldukları eserler, soru sorma ve düşünme yetisini henüz kaybetmemiş olan insanlara içerisinde sıkışıp kaldıkları ötekileşme anaforundan kurtulmaları için yardım eder ve bu insanların madde plânındaki varlıklarından daha çok tinsel varlıklarına yönelir. Böylelikle sanatkârlar, insanların farkındalık eşiğini atlayarak kendi kendisiyle yüzleşmesine imkân tanırırlar.

İnancıyla Varolan Şair: Mehmet Akif Ersoy (1873-1936)

Mehmet Akif Ersoy da yukarıda işaret etmeye çalıştığımız sanatkâr muhayyilesine ve duyarlılığına sahip olan, varlığının dünya içerisinde nasıl konumlanacağına dair endişe taşıyan bir insandır. İçerisine doğmuş olduğu dünyada, sadece milletinin sıkıntılarını fark etmekle kalmamış kendi beni'ni bütünüyle huzursuzluğa sevk eden karanlık noktaları, çıkmazları ve zedelenmişlikleri bir bir netleştirerek aydınlığa kavuşturmak istemiştir. Şairin bu gayreti, kalbiyle aklının bir bütün olarak hareket etmesine meydan vermiş ve Akif, kendi gerçekliğini, diğer bir ifadeyle biyografisini, yaşarken akıl ve kalp uyumsuzluğunun varacağı yitim alanlarından da uzak durmuştur.

Mehmet Akif Ersoy'un sözü edilen bu çaba içerisinde girmesi elbette kolay olmamıştır. Şair, sonunda özellikle ruhunu taşıdığı emniyet alanına ulaşırken ayık olan bir zihinle evvela aklını sonrasında da ruhunu huzursuz eden soruları sormaktan çekinmemiştir. Akif'in bu gayretini kendisinden evvelki asırda yaşamış olan adaşı Akif Paşa'nın (1787–1845) Adem Kasidesi'nde ortaya koyduğu endişeyle paralel okumak mümkündür. Akif Paşa, sözünü ettiğimiz kasidesinin hemen başında varlık âleminin farkına varabilmek için yokluk'tan haberdar olunması gerektiğini işaret ederken;

Çeşm-i im'ân ile baktıkça vücûd-i ademe
Sahn-ı cennet görünür âdeme sahrâ-yı adem

⁵ Rüdiger Safranski, **Bir Alman Üstat Heidegger**, İstanbul: Kabalcı Yayınları, 2008, s.378.

der ve yokluk'u dolayısıyla da varlık'ı fark edebilmenin esaslı bir şartı olduğunu belirtir. İnsanın kendini, kendiliğini, hayatını, etrafındaki nesne ve olayları anlamlandırabilmesi için temel çıkış noktası olan bu şart, "**çeşm-i im'an**"a, yani soru soran, tetkik eden, sorgulayan bir nazara, bakış açısına sahip olabilmektir. Akif Paşa'ya göre yokluğa ancak bu dikkatle bakıldığında varlığın anlam alanına ulaşılacaktır. Mehmet Akif Ersoy da "**Hakkın Sesleri**"nden;

(...)

Vefâsız yurd! Öz evlâdın için olsun, vefâ yok mu?
Neden kalbin kararmış? Bin ocaktan bir ziyâ yok mu?
İlâhî, kimsesizlikten bunaldım, âşinâ yok mu?
Vatansız, hânümansız bir garîbim... Mültecâ yok mu?
Bütün yokluk mu her yer? Bâri bir "Yok!" der sadâ yok mu

Gitme ey yolcu, berâber oturup ağlaşalım:
Elemim bir yüreğin kârı değil, paylaşalım:
Ne yapıp ye'simi kahreliyeyim, bilmem ki?
Öyle dehşetli muhîtimde dönen mâtem ki!..
(...)

şeklinde yükselen feryadını, aynı şiirin sonunda "*Yine hicrân ile çılgınlığım üstümde bugün... / Bana vahdet gibi bir yâr-ı müsâid lâzım! / Artık ey yolcu bırak... Ben, yalnız ağlıyayım!*" diyerek, dindirebilmiştir. Akif'in ihtiyacı olan dost'unu, ete kemiğe bürünerek bir bedene girmiş olanların arasında bulamayacağı bilincini elde ederek ruhunu sarıp sarmalayacak olanın ancak "vahdet gibi yâr-ı müsâid" olabileceği fikrine ulaşması, evvela inandıklarını ve varlığın özünü sorgulamasıyla mümkün olmuştur. Bu sorgulama neticesinde elde ettiği inancının aynı zamanda beni'ni dünya içerisinde uğrayabileceği tüm saldırılardan muhafaza edebilecek nitelikte olduğunu keşfeden Mehmet Akif, böylelikle kendi varoluşuna giden yolu da açma imkânını elde etmiş olur.

Farklı Varoluş Alanları: Tevhîd mi Feryâd mı?

Safahat'ın ilk metinlerinden olan "**Tevhîd yâhud Feryâd**" başlıklı şiir, dikkat çekmeye çalıştığımız meseleyi örneklemesi bakımından önem arz etmektedir. Akif, şiirinin hemen başlığından başlayarak iki farklı varoluş tarzını işaret eder. Bunlardan birincisi hakiki imanın elde edilişi ile vahdet'e ulaşılabilir olunan tevhid merkezli hayatı algılama tarzı, diğeri ise varlık içerisinde olup biten her türlü olayın sonunda sıkıntıya, huzursuzluğa, "boşluk"a, yani feryâd'a çıktığına inanılan hayat tarzıdır.

Şair, 4 bölümünden meydana getirdiği metnin ilk 2 kısmında yaratıcının kudretinin sonsuzluğu üzerinde durur ve tüm kâinatı kuşatan varlığının insan tarafından kavranılamayacağını "*Hurşîd-i ezelden nasıl ister ki haberdâr / Olsun daha bir zerreyi derk etmeyen efkâr?*" diyerek belirtir. Fakat Akif, yaşadığı toprakların perişanlığı ve milletinin içerisinde bulunduğu durum karşısında, yaratıcının tasarrufunu sorgulamaktan da geri durmaz:

Bir sahne demek âleme pek doğrudur elbet;
Ancak görülen vak'aların hepsi hakikat.

Hem öyle vekâyi' ki temâşâsı hazindir,
Âheng-i tarab-sâzı bütün âh ü enindir!

Zîrâ ederek bunca sefâlet-zede feryâd;
Vâveyl sadâsıyla dolar sîne-i eb'âd.

Yâ Rab, bu yüreklerdeki ses dinmeyecek mi?
Senden daha bir emr-i sükûn inmeyecek mi?

Her ân ediyorsun bizi makhûr-i celâlin,
Kurbân olayım nerde senin, nerde cemâlin?

Sendense eğer çektiğimiz bunca devâhî,
Kimden kime feryâd edelim söyle İlâhî?

Dünyâyı yakıp yıkmaya bir seyf i teaddî,
Emrinle mi yâ Rab, ediyor böyle tesaddî?

Zâlimlere kahrın o kadar verdi ki meydan:
"Yok âdil-i mutlak" diyecek ye's ile vicdan!

Sorduğu sorularla çıkmazlarını açığa çıkaran Akif şiirinin son bölümünde, çizilen tablo karşısında fevran eden bir ruhun nasıl dinginlik kazanacağını da belirtir:

Lâkin bu sefilân-ı beşerden kiminin, var
Kalbinde bir ümmîd ki encüm gibi parlar:

Îmandır o cevher ki İlâhî ne büyüktür...
Îmansız olan paslı yürek sîne de yüküdür!

Mü'min -ki bilir gördüğü yekrûze cihânın
Fevkinde ne âlemleri var subh-i bekanın;

Bin cân ile elbet çekecek etse de bilfarz,
Her devri hayâtın ona binlerce belâ arz.

Ferdâdaki ezvâkı o ettikçe te'emmül,
Eyler bugün âlâma nasıl olsa tahammül...

Bir mülhidi lâkin kim eder tesliye heyhât?
Sığmaz bunun âfâkına ferdâ-yı mükâfât!

Baştan başa "boşluk"şu semâlar, şu zeminler,
Bir gûş-i kerem var mı akan yaşları dinler?

İlcâ-yı tesâdüfle şu "Boş!" âleme düşmüş;
Etrâfına binlerce şedâid gelip üşmüş.

Her lâhza boğuşmakla geçip devr-i hayâtı.
Bir şey olacak gâye-i hüsrânı: Memâtı!

Varlıktan onun inliyerek ölme nasîbi!
Bunlar beşerin işte en âvâre garîbi!

Böylelikle Akif' beni'ni, hakiki inanmışlık içerisinde vahdet'e ulaşarak mutlak güç karşısında teslim olan bir bilinçle beslemeye başlar. İnancıyla varolan şair artık dünya karşısında maddî imkânlarla ölçülemeyecek bir güç elde etmiş; beni etrafında olup biten her türlü hadiseyi de bu güvenle değerlendirmeye başlamıştır. Dolayısıyla Mehmet Akif Ersoy'un en olumsuz durumlarda dahi parlayan ümidinin kaynağını, inancına dair elde etmiş olduğu bu bilinçlenmede aramak yerinde olacaktır.

Burada dikkat çeken bir diğer husus, Akif'in "Baştan başa boşluk şu semalar, şu zeminler / Bir mülhidi lâkin kim eder tesliye heyhât?" diyerek Tevfik Fikret'i işaret etmiş olmasıdır. Nitekim Fikret, hayatının son 10 yılını dışarıda tutarsak, hem yaşayış hem de inanç bakımından, "Değildir kulluğumdan başka lezzetten gönül agâh!. / Senin lütfundur ümmidim, senin meczubunum Allah!"⁶ diyebilecek kadar yaratıcısına bağlı bir şairdir. Fakat aynı Tevfik Fikret, tam da Mehmet Akif'in sorduğu sorular ve çizdiği tablolarla Feryâd edip buradan Tevhîd'e ulaştığı yolda, ruhunun ıstırap çekmesine engel olamamış ve huzursuzluğu yaşayarak "Feryâd"a düşmüştür. Fikret bu ruh halini "**İnanmak İhtiyacı**" adlı şiirinde şöyle dile getirir:

Bütün boşluk: zemin boş, asuman boş, kalb u vicdan boş;
Tutunmak isterim, bir nokta yok piş-i hasarımda,
Bütün boşluk: Döner bir hiçi-i muhiş civarımda;
Döner beynim beraber, ihtiyarım, sanki bir sarhoş.⁷

⁶ Tevfik Fikret, "Tevhîd", Bütün Şiirleri, Yay. Haz. İ. Parlatur, N. Çetin, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2004, s.53.

⁷ İnanmak İhtiyacı, a.g.e., s.421.

Netleştirilen Tavır: Varolma Bilinciyle Karşılanan Hayat

Böylelikle Akif, aynı devirde yaşadığı bir başka şairin hayatı algılayış tarzını örnekleyerek dünya karşısında kendi duyuş tarzına belirginlik kazandırmış ve insanın mahiyetine yönelik derinlikli bir anlam alanına da ulaşmış olur. "**İnsan**" adlı şiirinde "*Haberdâr olmamışsın kendi zâtından da hâlâ sen / 'Muhakkar bir vücûdum!' dersin ey insan, fakat bilsen / Senin mâhiyyetin hattâ meleklerden de ulvîdir / Avâlim sende pinhandır, cihanlar sende matvîdir*" diyerek, bu anlam alanının sınırlarının nerelere uzandığının işaretini veren şair, her ne olursa olsun ümitsizliğe düşülmemesi gerektiğine inanır. "**Hakkın Sesleri**"nde Yusuf Suresi'nin 87. Ayetini kendine rehber edinen Akif, "*sakın Allah'ın inayetinden ümidinizi kesmeyiniz. Zira kâfirlerden başkası Allah'ın inayetinden ümidini kesmez*" ilahî ikazın muhatabı olarak karşımıza çıkar. Ümitsizliği ve bununla birlikte gelecek olan tembelliği ölümlerin en alçağı olarak kabul eden Mehmet Akif, hakiki imanı elde etmiş olanın hiçbir zaman azminin kırılmayacağını ve ümitsizliği yaşayarak çalışmaktan geri durmayacağını ifade eder:

Âtîyi karanlık görerek azmi bırakmak...
Alçak bir ölüm varsa, emînim, budur ancak.
Dünyâda inanmam, hani, görsem de gözümle:
Îmânı olan kimse gebermez bu ölümle.
Ey dipdiri meyyit! "İki el bir baş içindir"
Davransana... Eller de senin, baş da senindir!
His yok hareket yok, acı yok... Leş mi kesildin?
Hayret veriyorsun bana... Sen böyle değildin.
Kurtulmaya azmin, niye bilmem ki, süreksiz?
Kendin mi senin, yoksa, ümîdin mi yüreksiz?
Âtîyi karanlık görüvermekle apıştın?
Esbâbı elinden atarak ye'se yapıştın!
Karşında ziyâ yoksa, sağından, ya solundan,
Tek bir ışık olsun buluver... Kalma yolundan.
Âlemde ziyâ kalmasa, halk etmelisin, halk!
Ey elleri böğründe yatan, şaşkın adam, kalk!

Fuzuli'nin, "dert çok, hemdert yok, düşman kavi, talih zebûn" dediği gibi Akif de beraber yaşadığı insanların tutulmuş oldukları dertlerin ne olduğunu ve düşmanın hangi kuvvetle saldırdığını çok iyi fark etmiştir. Bu zihinsel ayıklıkla milletini, sahip olduğu değerlerin özüne ilişkin bilgilenmeye çağıran şair, "ye's"i en büyük tuzak olarak görür:

Herkes gibi dünyâda henüz hakk-ı hayâtın,
Varken, hani herkes gibi azminde sebâtın?
Ye's öyle bataktır ki: Düşersen boğulursun.
Ümmîde sarıl sımsıkı, seyret ne olursun!
Azmiyle, ümîdiyle yaşar hep yaşayanlar;
Me'yûs olanın rûhunu, vicdânını bağlar,

Lâ'netleme bir ukde-i hâtır ki: Çözülmez...
En korkulu cânî gibi ye'sin yüzü gülmez!
Mâdâm ki alçaklığı bir, ye's ile çirkin;
Mâdâm ki ondan daha mel'un, daha çirkin
Bir seyyie yoktur sana; ey unsur-i îman,
Nevmîd olarak rahmet-i mev'ûd-i Hudâ'dan
Hüsrâna rızâ verme... Çalış... Azmi bırakma;
Kendin yanacaksan bile, evlâdını yakma!

Osmanlı İmparatorluğu'nun sahip olduğu toprakların bir bir elinden kayıp gittiği Balkan Savaşları'nın en hareketli günlerinde kaleme aldığı bu ve benzeri şiirlerinde Akif, tüm olumsuzluklara rağmen yapılması gereken tek bir işin olduğunu işaret eder. O da *"kamer çalışmadadır, gökle yer çalışmadadır / Güneş çalışmada, seyyareler çalışmadadır"* dediği gibi, ümitsizliğe düşmeden çalışmak, çalışmak, çalışmaktır:

Sâhipsiz olan memleketin batması haktır;
Sen sâhip olursan bu vatan batmıyacaktır.
Feryâdı bırak kendine gel, çünkü zaman dar...
Uğraş ki: Telâfi edecek bunca zarar var.
Feryâd ile kurtulması me'mûl ise haykır!
Yok yok! Hele azmindeki zincirleri bir kır!
"İş bitti... Sebâtın sonu yoktur!" deme; yılma.
Ey millet-i merhûme, sakın ye'se kapılma.

Camiden kahvehaneye kadar hayatın her alanında yaşanan miskinlikten, ümitsizlikten, keşmekeşlikten rahatsızlık duyan Mehmet Akif, inanan bir insana yakışır tavır ve dirençle hayatın tüm zorluklarının karşılanmasını ister. **"Mahalle Kahvesi"** adlı şiirinde hayatın orta yerinde tembellikleriyle, vurdumduymazlıklarıyla kalıveren "herkes"lerin halini ironize ederken aslında bu kalabalığı meydana getirenlerin, "insan" olamayacaklarını belirtir. Şiirinin sonunu derin anlam alanlarına yönelmeye hazır bir metaforik söylemle bitiren Akif, kahvede bekleyen insanları, yuvalarını yapmak için durmadan çalışan "kırlangıçlardan" daha aşağı bir mertebeye hapseder: *"Tavanın pervazı altındaki toprak yuvadan / Bakıyor bunlara, yan yan, iki çift ince nazar / "Ya sizin bir yuvanız yok mu?" diyor anlaşılın / Dişi erkek çalışan yavrulu kırlangıçlar..."*

"Süleymaniye Kürsüsünde"n ise sesini biraz daha yükselten şair, cemaati uykusundan uyandırmak ve hareket geçirmek için milletin hem kalbine hem de aklına yönelik hitaplarda bulunur. Batı Medeniyeti'nin terakkisi karşısında yılgınlık psikolojisinden kurtulmak isteyen Akif, inandığı değerlerin içinin tamamen boşaltılmış olduğundan dolayı ortaya çıkan huzursuzluğunu topyekûn bir dirilişle aşmak gerektiğine inanır:

Ey cemâat, yeter Allâh için olsun, uyanın...
Sesi pek müdhiş öter sonra kulaklarda çanın!"
Arzı oynattı yerinden yıkılırken İran...
Belki bir kıl bile ürpermedi sizden, bu ne kan!
Hiç sıkılmaz mısınız Hazret-i Peygamber'den,
Ki uzaklardaki bir mü'mini incitse diken
Kalb-i pâkinde duyarmış o musîbetten acı?
Sizden elbette olur rûh-i Nebî da'vâcî.
Ey cemâat, uyanın! Yoksa, hemen gün batacak.
Uyanın! Korkuyorum: Leyl-i nedâmet çatacak!
Ne vapurlarla trenler sizi bîdâr etti!
Sizi kim kaldıracak, sûru mu İsrâfil'in?
Etmeyin... Memleketin hâli fenâlaştı... Gelin!
Gelin Allâh için olsun ki zaman buhranlı;

Tüm cesaretini ve azmini inancıyla ümidinden alan Akif, "çalışmak ve inanmak" meselesinin toplumda yanlış anlaşıldığı üzerinde ısrarla durur. "**Azimden Sonra Tevekkül**" adlı şiirinde, azmetmek ve Allah'a dayanmak fikrini yine ilahî beyanı referans kabul ederek ("*bir kere de azmettin mi, artık Allah'a dayan...*" *Âl-i İmrân / 159*) ortaya koymaya çalışır:

"- Allah'a dayanmak mı? Asırlarca dayandık!
Düşdükse bu hüsrâna, onun nârına yandık!
Yetmez mi çocukluktaki efsâneye hürmet?
Dersen ki: Ufuklarda bir aydınlık uyansın;
Mâzîyi ateş vermeli, baştan başa yansın!
Şaşkınlık olur köhne telâkkîleri ihyâ;
Şeydâ-yı terakkî, koşuyor, baksana dünyâ.
Elverdi masal dinlediğim bunca zamandır;
Ben kanmıyorum, git de sen aptalları kandır!"

Tevekkül anlayışının asırlarca yanlış anlaşıldığını ifade eden şair, Allah'a dayandım diye insanların kendi kuruntularına itibar ettiklerini belirtir. Asıl meselenin didinmek, uğraşmak olduğunu söyler ve şayet tevekkülün içerisinde çalışmak fikri yoksa ölümsüzlük iksiri de içilse miskinlikten kurtulmanın mümkün olmadığına dikkat çeker:

"Allah'a dayandım!" diye sen çıkma yataktan...
Ma'nâ yı tevekkül bu mudur? Hey gidi nâdan!
Ecdâdını, zannetme, asırlarca uyurdu;
Nerden bulacaktın o zaman eldeki yurdu?
Üç kıt'ada, yer yer, kanayan izleri şâhid:
Dinlenmedi birgün o büyük nesl-i mücâhid.

Âlemde "tevekkül" demek olsaydı "atâlet";
Mîrâs-ı diyânetle yaşar mıydı bu millet?
Çoktan kürenin meş'al-i tevhîdi sönerdi;
Kur'an duramaz, nezd-i İlâhîye dönerdi.
"Dünya koşuyor" söz mü? Berâber koşacaktın;
Heyhât, bütün azmi sen arkanda bıraktın!
Mâdem ki uyandın o medîd uykularından,
Bir parçacık olsun, hadi, hiç yoksa, kımıldan.

Sonuç ya da Muhatabımı Arayan Bir Soru/n

Mehmet Akif Ersoy'un bu ve benzeri metinleri inancıyla varolan; varolduktan sonra da ümidi ve azmiyle varlığını dünya üzerinde var kılmaya çalışan bir ben'in gayreti olarak okumak mümkündür. Burada üzerinde durulması gereken husus, Akif'te sözü edilen bu gayretin bireysel sezîş planında kalmayıp özelden genele doğru Türk Milleti'nin kalbi ve gönlü uyanık insanları arasında karşılık bulmuş olmasıdır. Nitekim bu karşılık dolayısıyla İstiklâl Harbi kazanılmış ve Akif gibi sanatkârların çağrularına kendilerini muhatap kılan insanlar, bağımsızlıklarını tüm dünyaya ilan etmişlerdir.

Vefatından sadece 4 ay evvel 1 Temmuz 1936 yılında kendisiyle yapılan röportajda, Milli Mücadele'ye dair hatırladıklarını ilk günkü heyecanı ile nakleden Akif "*Yarabbi ne heyecanlı, helecanlı günler geçirmiştik... Hele Bursa'nın düştüğü gün... Ya Sakarya günleri... Fakat bir gün bile ümidimizi kaybetmedik, asla ye'se düşmedik. Zaten başka türlü çalışılabilir miydi? Ne topumuz vardı, ne tüfeğimiz... Fakat imanımız büyüktü*"⁸ diyerek ömrünün sonuna kadar aynı varoluş tavrını muhafaza ettiğini ve ümidi taşıdığını belli eder.

Fakat asıl önemli mesele, inandığını yaşayan yaşadığını da şiirlerine bilinç ve direnç olarak aksettiren Akif'ten geriye kalan tavrın, küllerinden tekrar doğan bir milletin çocukları tarafından anlaşılıp anlaşılamayacağıdır...?

⁸ Mehmet Akif'le Yapılan Son Röportaj, *YediGün Dergisi*, 1 Temmuz 1936, s.141.